

ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՂԻՔ ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

145.- ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏ-
ԿՈՒԹԻՒՆԸ.- Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ
սրբութիւնը անոր մէջ է որ Եկեղեցին ինքը
սրբացած եւ սրբացուցիչ ըլլայ այն բոլոր
մասերովը, որոնցմէ կազմուած է եւ կը
բաղկանայ ամբողջութիւնը: Դասանութիւ-
նը անխառն ըլլայ որեւէ մոլորութենէ, բա-
րոյականը անմասն ըլլայ որեւէ անկարգու-
թենէ, ծիսականը հոգւոյ արդարութեան ա-
ռաջնորդող ըլլայ եւ վարչականը պահպա-
նող ըլլայ անդամներուն հոգեւոր միաւո-
րութեան՝ գլուխին՝ Քրիստոսին հետ:

Այս ամէնը կը վերաբերի յայտնութեան
բարոյական մասին եւ հաւատքի վրայ ընդ-
հանուր կերպով մեր ըսածին. կարելի է
պաշտօնական չափով հաւատքին գործադրա-
կան մասին:

Իբր փաստ այդ սրբութեան՝ սովորու-
թիւն է նկատել սուրբ մարդոց եւ արդարու-
թեամբ փայլած մարդոց գոյութիւնը: Հը-
ռամէական Եկեղեցին կը կարծէ մեծ ուժ ու-
տացած ըլլալ թիւէն սրբակրօն անձերուն՝
զորս ինքը ինչ ինչ քննութիւններէ վերջ սո-
վոր է կարգել սուրբերու վարքին մէջ՝ զա-
նոնք հետզհետէ անցնելով Աստուծոյ ծա-
ռաներու, յարգելիներու, երանելիներու եւ
աւարբերու աստիճաններէն:

Առանց ուղղու գննել թէ որքան ընդու-
նելի կրնայ ըլլալ այդ ձեւը, մենք ալ կարող
ենք յառաջ բերել սրբութեամբ փայլած
բազմաթիւ անձեր, որոնց տօները եկեղեց-
ւոյ մէջ կը կատարենք եւ որոնց յիշատակ-
ները Յայրմատուրդին մէջ նշանակուած են,
յոյժ բազմաթիւ են այն նահատակները ո-
րոնք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ուղղափա-
հաւատքին համար մարտիրոսացան, եւ ո-
րոնք լիանքնդհատ շարաշարութեամբ մինչեւ
մեզի կը հասնին. արժան է՝ որ անոնց վը-
կայութիւնները հաւաքուէին խնամքով փ

պարծանս մեր սուրբ Եկեղեցիին: Եթէ գո-
յութիւնը սրբակրօն անձերու, որոնք մեր
մօտ ալ անպակաս են եղած, փաստ կը հա-
մարուի սրբութեան, որչա՛փ եւս աւելի
պէտք է այդպէս համարուի նահատակնե-
րուն վկայութիւնը:

146.- ԵԿԵՂԵՑԻՈՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆՈՒ-
ԹԵԱՆ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆԸ.- Ընդհանրականու-
թեան մօտին ըսինք թէ անոր բուն իմաստը
տարածումի ընդունակութեամբ մ ժամանակի
ընդհանրութեան մէջ է, որովհետեւ տեղի
ընդարձակութեան խմատով հասկացողու-
թիւնը չէր կրնար պատկանիլ մեր թուած եւ
կեղեցիներէն եւ ոչ մէկուն:

Տարածումի ընդունակութեան սկզբուն-
քին հակառակն է որ ցոյց կու տայ Հռոմէա-
կան Եկեղեցին իր վարմունքին մէջ, որով-
հետեւ ընդհանրականութեան՝ այսինքն կա-
թողիկէութեան տիպոսը իւրացուցած է իբր
պայտօնական անուն, մինչ ինչ էր որ
տարապարտ պահանջումներովը բաժանման
առիթ առաւ Արեւելեան եւ Արեւմտեան Ե-
կեղեցիներուն, եւ ասպա պատճառ եղաւ ան-
ջատման իր Եկեղեցիի հարապետութեան
Արեւմտեան կէսին: Այս պատճառաւ, ցոր-
աքի ան իր արարքներով կը հաշածէ Եկե-
ղեցիի ընդհանրականութիւնը ի նպաստ իր
առանձնականութեան, կը համարուի ընդ-
դէմ գործող այն սկզբունքներուն՝ զորս
պարտաւորուած է ընդունիլ, իսկ ընդհա-
կառակն, Հայաստանեայց Եկեղեցիի համա-
ձայն կը քանուի առ հասարակ ընդունուած
սկզբունքներուն, գործով կը հաստատէ Քրի-
ստոսի Եկեղեցիին՝ ընդհանրականութեան
իմաստը եւ այսպիսով կը լինի Եկեղեցի մը՝
ընդհանրականութեան ոգիով իսկապէս տո-
գորուած:

Գալով փամանակի ընդհանրութեան տե-

սահէտին, բաւական թող նկատուի ինչ որ ըսինք միութեան վերաբերմամբ, որովհետեւ միութիւնը եւ ընդհանրականութիւնը ժամանակի տեսակէտով նոյնի ճիւղի վերածուիմ:

147. ԵԿԵՆԵՑԻՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ: Պատկերով առաքելականութեան յատկութեան մասին, զանց կ'ընենք կենալ դաւանական, բարոյական եւ ծիսական մասերուն վրայ, որովհետեւ ինչ որ նախադէպ ըսինք անոնց միութեան մասին, բաւական են ցոյց տալու անոնց առաքելականութիւնն ալ:

Կը մնայ ուրեմն խօսիլ միայն վարչական մասին վրայ եւ ցոյց տալ թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին Հիմնուած է առաքեալներէն եւ նոյն կերպով կը շարունակէ առաքելային իրեն հաստատուած Աթոռը: Արդէն յիշեցինք թէ Քաղէոս եւ Բարթողիմէոս առաքեալներն են որ քարոզեցին Հայաստան եւ Հոն Հաստատեցին իրենց Աթոռը, Հոն նա Հաստակուեցան եւ Հոն ալ թողուցին իրենց յաջորդութիւնը:

Զմտնելով պատմական մանրամասնութիւններու մէջ, տկնարկենք զոնէ ինչ ինչ սկզբունքներու, Հաստատելու համար Հայաստանեայց Եկեղեցիի առաքելականութիւնը:

ա) Բոլոր միւս Եկեղեցիները Համաձայն են մեզի Հետ ընդունելու թէ Բարթողիմէոս առաքեալ, Երկոտասաններէն մին, քաղէոս Հայաստանի մէջ, Հոն ձեռնադրեց եպիսկոպոսներ, Հաստատեց Աթոռ եւ նա Հաստակուեցաւ Հայաստանի Այրանք կամ Աղբակի մէջ: Ուրեմն եւ Հայաստանեայց Եկեղեցիի առաքելական սկզբնաւորութիւնը ստուգութիւնն է:

բ) Ինչ որ ալ լինին կարծիքները Քաղէոս առաքելի մասին այսինքն եթէ ընդունինք քաջ իբրեւ Յուդա-Ղերշու-Քաղէոս Յակոբեան՝ Երկոտասաններէն մին, կամ Քաղէոս՝ եղբայրը Երկուորեակ կոչուած Թովմասին, Եթանասաններէն մին, եւ Հայաստան զրկուած իր թովմաս եղբոր կողմէն ոչ մէկ կերպով չի նուազիր Քաղէոսի անմէջն քաղցած: առաքելականութեան իմաստը:

գ) Յունաց եւ Հատինաց Եկեղեցիներու՝ Քաղէոսը իբրեւ Հայոց առաքեալ չճանչնալը չի կրնար վճռական փաստ համարուիլ, ցորչափ Եւսեբիոսի պատմութիւն եւ Աստրակոն վիպաբանութիւններ անոնց դէմ հակառակը կը կշռեն:

դ) Անկարելի է հաստատել թէ Հայաստանի մէջ գոյութիւն ունեցած չէ քրիստոնէութիւն եւ եպիսկոպոսներու յաջորդութիւն մինչեւ Մեծն Խորոյի մահը, որուն օրով Հալածուեցան քրիստոնէաները եւ նա Հաստակուեցաւ Մեհրուան հայրապետ:

ե) Լաւագոյն է եւ ապահովագոյն՝ Հայոց Առաքելական Աթոռին յաջորդութիւնը Հասցնել Արտապի եւ Մինեաց եպիսկոպոսներուն, քան թէ Եղեոսի եւ Կեսարիոյ եպիսկոպոսներուն, որոնք Անտիոքի եւ Կ. Պոլսոյ Աթոռներուն էին ենթարկուած:

զ) Աթոռին յաջորդութիւնը ընդհատուած չըլլար բնաւ եթէ քաջ մը տարի առաջ աթոռակալի մնացած ըլլայ, կամ եթէ աթոռակալներուն անունները մինչեւ մեզի Հասած չըլլան: Հետեւաբար, տեսնելով որ Մեծ Հայքի եպիսկոպոսաց յաջորդութիւնը Հասած է մինչեւ Դ Դարու կէսէն ալ առաջ, կարող ենք ստուգապէս ճանչնալ անոր մէջ անընդատ շարաւարտութիւնը անաջին երեք դարերու ընթացքին:

է) Հնար չէ հաստատել թէ դարձած է Հայրապետական շարաւարտութիւնը Մեհրուանի նահատակութենէն ետք:

ը) Մուրր Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռքով Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան արծարձուիլը ոչ թէ նորով քրիստոնէացումն է երկրին, այլ անոր յալթական տարածումը Հայաստանի մէջ:

թ) Այդ արծարծումը արտաքին քարոզչութեան դրոշմն է, եւ ալ ալ ուրիշ Եկեղեցիներէ զրկուած քարոզչներու արդիւնք, ույ՛ իսկապէս արծարծում եւ քարոզչութիւն արդէն Հաստատուած առաքելական քարոզչութեան:

ժ) Մուրր Գրիգոր Լուսաւորչի՝ Կեսարիոյ Եղբայրէն ձեռնադրուիլը չի կրնար Համարուիլ նոր Աթոռի նորոգ Հաստատութիւն, ոչ իովհետեւ ինքը, ձեռնադրող Ղեւոնդիոսն անգամ կը ճանչնար զԳրիգոր Եղեոսեան ի տեղի ընտրելոյ արքայ առաքելոցն Բարթոլոմէոսի եւ Քաղէոսի, եւ Հայոց՝ Հայրապետի:

պետութիւնը՝ «վերանորոգեալ Քահանայապետութիւն» եւ ոչ՝ նորահաստատ Աթոռ Եւկեղեցւոյ:

Ժա) Հայաստանեայց Աթոռին նախնական եւ սկզբնական Հայրապետական ծագումը աներկբայ պատմական ստուգութիւն է, դի Հայոց Աթոռը սկիզբէն մինչեւ այսօր չէ եթարկուած ոչ մէկ ուրիշի:

Ժբ) Առաջնական է «Դաշանց Թուղթ» բուածը, որ կը յիշատակէ թէ Հայոց Աթոռը Հռոմէաց Աթոռէն եղած տաւալուն թեմաք օւնեցած է իր անկտրութիւնը:

Ժգ) Հայաստանեայց Առաքելական Աթոռին՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն մինչեւ ներկայ Գահակալը ուղիղ շարունակութիւն լինելը ամենայայտնի բան մըն է, եւ ոչ ոք կրնայ երկրայիլ այս մասին:

Այս անարկութիւններէն վերջ, եկեղեցական գիտութեան պատմութեան կը թողունք մնացեալ ընդարձակ տեղեկութիւնները եւ ապացուցութիւնները՝ Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ առաքելական հաստատութեան եւ ուղիղ շարունակութեան մասին:

148. ՄԵՐ ԳԻՏՈՒՄԸ ՈՒՐԻՇ ԵՎԵՂԵՍՏԻՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ. Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցիին նշանական յատկութեանց մասին մեր վերեւ տուած քաջատրութիւնները եւ այն ապացուցութիւնները, որոնցմով հաստատելինք անոնց իրականութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցիին վրայ, իրաւունք կու տան մեզի ուրեմն եզրակացնելու թէ Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցին ուղղափառ է իսկապէս եւ է ուղղադասան եւ առաքելական ճշմարիտ Եկեղեցի Քրիստոսի: Բայց հարկ է, ի լրումն մեր խօսքերուն, աւելցնել նաեւ հոս մեր դատումը միւս Եկեղեցիներուն մասին, որոնց բաժանմունքը եւ անունները տուինք:

Ըսինք թէ երեք են Եկեղեցիներու տարբերութիւնները՝ հանդէպ ճշմարիտ Եկեղեցիին: Կան եկեղեցիներ որոնք հերետիկոս են, մեղանշելով Քրիստոսական յայտնութեան հայտարարութեան դէմ եւ շրջադրուելով յայտնութեան ինչ ինչ նախնական մասերը. կան ալ որոնք աշակաւ են պարզապէս, վանայի աշակաւ են զարդ եւ ուղիղ յայտնութիւնը՝

նորանոր դրութիւններ, նորահասար վարդապետութիւններ եւ ինքնադիր օրէնքներ աւելցնելով անոր վրայ: Կան ալ որոնք հերետաւածող են, մեղանշելով միայն հայրապետական կարգաց եւ ընդհանուր յարաբերութեանց դէմ:

149. ԲՈՂՈՔԱԿԱՆԱՑ ՄԱՍԻՆ. Արդ, առաջին կարգին մէջ, այսինքն հերետիկոսներուն հետ կը համարենք Բողոքականները, Լուսեռականները, Կալվինականները եւ ըմկովականները, ինչպէս նաեւ բոլոր անոնք՝ որոնք ստոնց յարակցած են եւ կամ որոնք ստոնցմէ յաւաճ կու գան: Ասոնք չեն ընդունիր Եկեղեցին այնպէս ինչպէս հաստատուած է Քրիստոսի, ոչ ալ Եկեղեցիի իշխանութիւնը. կը մերժեն Եկեղեցւոյ խորհուրդները, կը մոլորին շնորհաց եւ արդարութեան վարդապետութեանց մէջ, մէկ խօսքով՝ սենին իսկական ինքնութիւնները հաւատարի իրերու եւ Քրիստոսական յայտնութեան նախնական մատերուն մէջ:

Հերետիկոսներուն հետ կը դասենք նաեւ Քաղգէացի Նեստորականները, եթէ անին իսկապէս Նեստորի վարդապետութիւնը՝ զոր մերժած է Եփեսոսի Ժողովը: Սակայն իրենք ալ չեն կրնար ճշգրէ գալղ, որովհետեւ ինքզինքնին դասանակից կը խոստովանին Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցիին: Ուստի զոնք յատուկ քննութեան կը կարօտի անոնց դրութիւնը:

Կարող, Ասորոց եւ Եթովպացւոց Եկեղեցիները ընդհանրապէս Եւտրեան կը կարծուին, եւ մեր Եկեղեցին կը մերժէ Եւտրեանի վարդապետութիւնը ի Քրիստոս չըփոթութեան մասին: Ասոնք ալ սակայն մեր Եկեղեցիին հետ յարաբերած կը ճանչցուին, ուստի չենք կրնար առանց յատուկ քննութեան հերետիկոսներուն հետ անուանել զանոնք:

Բողոքական եկեղեցիներու Անգլիական մասը շատ կը տարբերի միւսներէն՝ Եկեղեցւոյ կապակերպութեան եւ պաշտամունքի ձեւով. դասանութեանց մէջ իսկ ունի նկատելի կատարելութիւն եւ կը նկատի ինքզինքնից ցոյց տալ ամէն կերպով յոյն՝ Արեւելեան Եկեղեցիներու հետ: Եթէ կարենաք կատարելապէս հաստատել իր այդ գիտու-

մը, հարկ չէր մնար Բողոքականաց հերեւտիկոսներուն հետ դռնել զինք. բայց զըմուտարին է իրօք հաստատուել ինչ որ կը յայտուեն խօսքով:

150.— ՀՌՈՄԷԱԿԱՆ ԵՒ ՕՐԹՈՏՈՒՅ ԵՒ ԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ.— Հատինաց կաթուղի Եկեղեցին, որ է Հռոմէականը, թէեւ առհասարակ կ'ընդունի ինչ որ կ'ընդունի Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցին, սակայն կարծես ընդունելին թողած է դիպուած չընդունելի վարդապետութեանց տակ: Միտական, վարչական, բարոյական եւ տնտեսական բոլոր ճիւղերուն մէջ կազմած է նորաձոր դաւանութիւններ, նորաձոր օրէնքներ. յայտնեալ ճշմարտութեանց մեկնութիւնները եւ համաձայնութիւնները վերածածն է նոր դաւանութիւններու, բարոյական կէտերուն մէջ մուծած է քաղաքական պարտականքէն փոխ առնուած պայմաններ եւ անոնց օտարոտի ձեւեր տուած է ի նպաստ իրեն, ծխարաններն ալ փոխակերպելով լոկ նիւթական գործողութեանց, որոնք Քրիստոնեան Եկեղեցւոյ փառքի աշայլութիւն են եւ իրենց նաեւէն կը բերեն աշխատութեան վճիռ այն Եկեղեցիին վրայ՝ որ աշխարհի վարդապետութեանց կը յարի եւ էական կը կարծէ դանոնք:

Օրթոտոքս Եկեղեցիները թէեւ շատ հեռու են Կաթողիկ Եկեղեցիին մէջ մուծուած վերադիշեալ աշայլումներէն, սակայն միեւջեւ իններորդ Դարու սկիզբը ածոր հետ համաձայն մնացած ըլլալով, մասնակցած են անոր ինչ ինչ աշայլումներուն՝ յայտնեալ

ճշմարտութեանց բացատրութիւններուն մէջ: Ուստի, թէպէտ օրթոտոքս-Եկեղեցիները շատ մօտ են մեր Ուղղափառ Եկեղեցիին, սակայն օտարոտի աշայլումներ այնքան տարբերութիւններ մտցուցած են իրենց մէջ՝ որ բաւական են իրենց վրայ հաստատելու աշխատութեան իմաստը:

Օրթոտոքս Եկեղեցիներուն հետ է այժմ Վրաց Եկեղեցին, որ եթէ շատացած ըլլար միայն ընդօգնելով Հայոց Հայրապետութեան՝ զինքն ինչպէս հերձուածողներուն կարգը կը դասէինք. իսկ հիմա ան կատարելապէս նոյնացած է Օրթոտոքս Եկեղեցիներուն հետ:

ԵԶՐԱԿԱՏՈՒԹԻՒՆ.— Բաւականանք ակնարկելով միայն մեր կարծիքը, որովհետեւ ինչ որ Եկեղեցիին ու իր կաթողիկոսութեան կը պատկանի՝ բացատրուած է արդէն. իսկ ինչ որ կը վերաբերի դաւանութեանց, պատուիրաններու եւ պաշտամունքի դրոշմներուն, կարգ ըստ կարգի պիտի բացատրուի Աստուածաբանական գիտութիւնները աւանդուած միջոցին:

Իւրաքանչիւր Եկեղեցւոյ մասին մեր վերջնական տեսութիւնները պէտք է ըսենք Աստուածաբանական գիտութեանց ընթացքը աւարտած առեւ՝ իբրեւ եղբայրացութիւն բովանդակ Աստուածաբանութեան: Որովհետեւ այն ատեն միայն հնար է դիտակցարար վճիռ տալ ամէն ինչըրոց մասին: Հեռեւաբար ինչ որ ըսինք ցարդ այստեղ՝ կրնայ իբրեւ ուղեցոյց ծառայել զննութիւններու, ուղղափառ վարդապետութիւններու վրայ:

ԱՍՏՈՒԱՄԱՇՈՒՆՁ ԳԻՐՔԸ

151.— ՆԱԽԱՐԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ.— Քրիստոսով կատարուած ճշմարիտ յայտնութիւնը եղաւ Եկեղեցիի հաստատութեան հիմը, զի Եկեղեցին այդ ճշմարիտ յայտնութիւնը Քրիստոսէ ընդունեցաւ:

Այդ յայտնութիւնը, որ Աստուծոյ կողմէ եղած է, կը կոչուի եւ խկապէս է Աստուծոյ խօսք կամ կենաց խօսք: Ոտքը երբ յիշատակի ձեւով մնացած է՝ կը կոչուի ա-

ւանդութիւն, իսկ երբ պաշտօնական մատնաներուն մէջ արձանագրուած՝ կը կոչուի Սուրբ Գիրք: Իսկ այդ Սուրբ Գիրքն է որ կը կոչուի Աստուածաշունչ, այսինքն Աստուծոյ մէջ ներշնչուած կամ շնչուած, ինչպէս Կովորենք ըսել Աստուածաբան (Աստուծոյ բնութեամբ), Աստուածագարգ (Աստուծոյ կամ Աստուածային կերպով ցարդարուած) եւ Աստուածագումար (Աստուծոյ Գլխաբար-

եւեռն)՝ Կրօնադարանից եւ ոչ թէ ներգրգրեալ-
կերպի քաղաքացիութեամբ Կ.

Քէհէ Ժամատեալագրական, կարգով եկե-
կեցիքն անմիջապէս ետք Աւանդութիւնը
կու գայ եւ անկէ ետք միայն՝ Աստուածա-
շունչ-Գիրքը, որովհետեւ Քրիստոսի Համ-
բարձումէն ութ տարի յետոյ միայն գրուե-
ցաւ՝ Մատթէոսեան, առաջին Աւետարանը,
բայց մենք նախ Աստուածաշունչ Գիրքին
իրարապիտի փոսինքս մեկ ծայ ահար համար,
որ թէեւ Կորնով. Աւանդութիւնը առաջ Կ,
առաջին իր աղբիւրները Մուր Գիրքին ետք
են. եւ, զարմեալ, որովհետեւ երկուքին թէ՛
ալ Աստուծոյ նոյն խօսքը կայ: Հետեւաբար
կրնանք, ցուցմունքներուն դիւրութիւնը մը-
զապագութիւն ընելով եւ նախ գրադար խոս-
քին մասին խօսելով՝ աւելի սխալութ. պիտո-
ղանանք նոյն ցուցմունքները անպիտ խոս-
քին՝ աշխնքն Աւանդութեան:

Աստուածաշունչ Գիրքին մասին ըսուե-
րիքները շատ են. բայց որովհետեւ Աստ-
ուածաբանական գիտութեան երկու ուղոյն
մասեր կան ի մասին Սուր Գրոյ (Քննաբա-
նութիւն եւ Մեկնաբանութիւն), այս պատ-
ճառաւ մենք հաս ընդհանուր աւանդէտէն
պիտի նայինք խնդրոյն վրայ, այսինքն
այնչափ միայն պիտի բնենք՝ որքան որ
պէտք է, ցոյց տալու համար Աստուածա-
շունչէն քաղուած փաստերուն զօրութիւնը:

152.- ԱՍՏՈՒԱԾԱՇԱՆՉԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ
ԸՍՏ ՈՒԵՏՅՈՅ ԵՒ ԸՍՏ ԿԱՆՈՆԱՅ.- Աստ-
ուածաշունչ Գիրքը երկուքի կը բաժնուի
ըստ ուխտից. Հին եւ Նոր Կտակարաններ:
Հին Կտակարանը կը պատկանի Հրէական Օ-
րէնքին, բայց որովհետեւ Նոր Կտակարանը
լրումն է Հինին եւ կատարումը մարդարէ-
ութիւններուն, այս պատճառաւ Ստուա-
ծաշունչին Հին կտակը նոյնութեամբ ըն-
դունուեցաւ Նոր Կտակարանին մէջ, և պար-
զապէս իբր շարունակութիւն իր վրայ ա-
ւելցուեցան Նոր Կտակարանին Գիրքերը:
Իսկ ըստ Կանոնաց բաժանումին, Աստ-
ուածաշունչը կը վերածուի Հետեւեալ մա-
սերուն.

- ա) Նախականոնք
- բ) Երկրորդականոնք
- գ) Պարականոնք

գ) Տարականոնք:

Այս բոլոր բառերուն մէջ կանոն բառը
պէտք է հասկնալ ցարգակ իմաստով:

ա) Նախականոնք. Նախականոնք կը կոչ-
ուին այն գիրքերը, որոնք առ հասարակ ա-
մէնքն եւ ամէն տեղ ընդունուած են իբրեւ
Հրէայիս Աստուածաշունչ գիրք:

բ) Երկրորդականոնք. Երկրորդականոնք
կը կոչուին այն գիրքերը, որոնք թէեւ այժմ
ընդունուած չեն, սակայն մէջ, բայց միշտ եւ ա-
մէն տեղ ընդունուած չեն նոյն կերպով: Իսկ
Երկրորդականոնքներուն մէջ կը գտնուին նաև
խականոնքներ փոքր:

գ) Պարականոնք. Պարականոնք կը կոչ-
ուին այն գիրքերը, որոնք թէեւ յայտնին
զուրա են, բայց իրենց կատարման խնդրոյ
գովին կը նկատուին եւ արժանի գաղափար
են եկեղեցւոյ մէջ ընթերցումի:

դ) Տարականոնք, Տարականոնք կը կոչ-
ուին այն գիրքերը որոնք ոչ միայն չկան
կանոնին մէջ, այլ նաեւ մերժուած են Եկե-
ղեցիէն եւ քաղորդին անընդունելի են:

153.- ՆԱԽԱԿԱՆՈՆ ԳԻՐԲՆՐԸ. Հին Կը-
տակարանի Նախականոնք գիրքերը երեսուն-
ութ հատ են, թէեւ Հրէից հաշիւով կը հա-
մարուէին ջսանքով, որովհետեւ անոնք
կարգ մը գիրքեր իբրեւ իրարու մաս՝ մէկ
կը համարէին: Հետեւեալներն են Նախական-
ոնք գիրքերը.

- 1) Մովսէսի Հնգամատենը, որ է
- ա) Ծնունդք
- բ) Ելք
- գ) Ղեւտականք
- դ) Թիւք
- ե) Երկրորդումն օրինաց:

Ասոնք Հրէից մէջ եւս հինգ գիրքեր կը
հաշուուին:

2) Մարգարէք: Այս անունին ներքեւ
կ'իմանային Հրեաներ պատմական եւ մար-
դարէական գիրքերը միանգամայն, որովհե-
տեւ պատմականներուն մէջ ալ կը գտնուին
մարդարէութիւններ, ինչպէս բուն մարգա-
րէականներուն մէջ կան պատմութիւններ:
Սակայն դիւրութեան համար լաւ է բաժնել
երկուքի այս մասը:

Պատմական մասին մէջ կը գտնուին տաս-
ներկու գիրքեր, որոնք են.

կը կարգոնք Բարուքի Թուղթը Երեմիայի անուան տակ, մինչդեռ երբեք ընթերցուած չեն չուանք Եսթերէն, Եզրասէն եւ Նէեմիառն, թէն ունինք Եզր մարգարէի տօնը: Նոյնպէս մենք Երկրորդականոններէն կը համարենք Եզրի Առաջին փրկիչը, զոր ուրիշներ Պարականոն կը նկատեն եւ Երրորդ Եզր կը կոչեն, մինչդեռ Երրորդ Եզրը մենք կը համարենք Պարականոն՝ զոր եւ ուրիշներ կը կոչեն Զրրորդ Եզր: Մենք Երկրորդականոնն կը համարենք նաեւ Երրորդ Մակարայեցիները, զոր ուրիշներ Պարականոններու կարգը կը դասեն:

Արդ, իբր եզրականութիւն կրնանք բռնի թէ պէտք է Նախականոններուն ցուցակէն զեղչենք Եսթերը, Նէեմիասը, եւ Բարուքն ու Իմաստութիւնը համարել Նախականոն. իսկ Երկրորդականոն համարել Առաջին Եզրը՝ որ ուրիշներու Երրորդ Եզրն է, Երկրորդ Եզրը՝ որ ուրիշներու Առաջին Եզրն է, Նէեմիասը՝ որ ուրիշներու Երկրորդ Եզրն է, Եսթերը, Տովբիթը, Յուդիթը, Առաջին Մակարայեցիքը, Երկրորդ Մակարայեցիքը, Երրորդ Մակարայեցիքը:

155.- ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆՈՆ ԼԱՍՏՈՒԱՄՆԵՐ. Ըսինք թէ Նախականոն գիրքերու մասեր կան որոնք Երկրորդականոններուն հետ կը հաշւուին, որովհետեւ հաստատուն կերպով չեն գտնուիր բոլոր թարգմանութիւններուն եւ ընդօրինակութիւններուն մէջ: Այսպիսի Երկրորդականոն մասեր են երկու մանկանց օրհնութիւնը, եւ Շուշանի ու յիշապին պատմութիւնը՝ Դանիէլի Մարդարէութեան մէջ: Ուրիշներ Երկրորդականոն կը համարեն նաեւ Եսթերի վերջին մասը, Ժ Գլուխի 4րդ համարէն մինչեւ 24րդը, որ վերջին համարն է Ժ2 Գլուխին՝ խոտ բաժանմանց վուկաթային, որ թէ կարգի եւ թէ բաժանմանց տեսակէտով շատ տարբեր է Եսթանանից օրինակէն. այս պատճառով, մեր թարգմանութեան մէջ յիշուած այդ զուլաները ցրուած կը գտնուին Եսթերի պատմութեան մէջ: Սակայն մենք հոս աղօթէն ամբողջ Եսթերի Գիրքը մեզի համար Երկրորդականոն նկատեցինք:

156.- ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ԳԻՐԳԵՐԸ.- Այսպէս

կը կոչուին այն Գիրքերը, որոնք թէեւ րեզոնանսներուն են եւ երբեմն ալ կը կարգացուին Եկեղեցւոյ մէջ, սակայն չեն գտնուիր Սուրբ Գրոց Նախականոններուն կամ Երկրորդականոններուն մէջ: Այս կարգին պէտք է նշանակուին հետեւեալները.

ա) Գիրք Սիրաքայ, որ է Իմաստութիւն Սիրաքի, կամ Յետուայ որդւոյ Սիրաքայ՝ ըստ մեզ: Ուրիշներ Երկրորդականոններուն մէջ կը դնեն զայն:

բ) Երրորդ Գիրք Մակարայեցւոյ, զոր վերեւ յիշեցինք:

գ) Աղօթք Մանասէ Թագաւորի, որ մասնաւոր քարեպաշտութեամբ կը գործածուի Եկեղեցւոյ մէջ:

Տակաւին իբր Պարականոն, այսինքն իբր պարզապէս կասկածելիներ կրնանք համարել ուրիշ գրութիւններ եւս, որոնք մեր մէջ կը գտնուին եւ որոնք երբեմն ձաղոցներու եւ Մաշտոցներու մէջ ալ կան՝ կարգացուելիքներու կարգին. Ասոնցմէ գիտուորներն են.

ա) Կտակ Երկոտառան Նահապետաց

բ) Պատմութիւն Յովսէփի եւ Ասանէթի

գ) Մահ Վեշտառան Մարգարէից:

157.- ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԿԱՆՈՆ. ՆԵՐԸ.- Նոր Կտակարանի Գիրքերուն մէջ, Նախականոն համարուածները հետեւեալներն են.

ա) Աւետարան Մատթէոսի

բ) Աւետարան Մարկոսի

գ) Աւետարան Լուկասոյ

դ) Աւետարան Յովհաննոս

ե) Գործք Առաքելոց Լուկասոյ

զ) Առաջին Թուղթ Պետրոսի

է) Առաջին Թուղթ Յովհաննոս

ը) Թուղթ Պողոսի առ Հռովմայեցիս

թ) Առաջին Թուղթ Պողոսի առ Կորնթուսիս

ժ) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Կորնթուսիս

ճ) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Կորնթուսիս

էա) Թուղթ Պողոսի առ Գաղատացիս

էբ) Թուղթ Պողոսի առ Եփեսացիս

էգ) Թուղթ Պողոսի առ Փիլիպպիցիս

էդ) Թուղթ Պողոսի առ Կողոսացիս

էե) Առաջին Թուղթ Պողոսի առ Տիմո-

թէոս

ժգ) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Տիմոթեոս

ժէ) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Թեսալոնիկացիս

ժը) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Թեսալոնիկացիս

ժթ) Թուղթ Պողոսի առ Տիմոթեոս
ի) Թուղթ Պողոսի առ Փիլեմոն
Երկրորդականոն կը համարուին հետեւեալ եօթը.

- ա) Թուղթ Յակոբայ
- բ) Երկրորդ Թուղթ Պետրոսի
- գ) Երկրորդ Թուղթ Յովհաննու
- դ) Երրորդ Թուղթ Յովհաննու
- ե) Թուղթ Յուդայի
- զ) Թուղթ Պողոսի առ Եբրայեցիս
- է) Յայտնութիւն Յովհաննու

Այս եօթը Գիրքերէն վեց առաջինները կարծես իբրեւ Նախականոն համարուած են մեր մէջ, որովհետեւ Եկեղեցւոյ մէջ հաւանարայէս կը կարդացուին նախորդ քանին հետ համապատասխան: Միայն Յովհաննու Յայտնութիւնն է որ չի կարդացուիր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտամունքներու միջոցին, եւ որուն թարգմանութիւնն ալ թարգմանչաց զօրծը չէ, հետեւաբար իսկապէս Երկրորդականոն է:

Նոր Կտակարանի պարագային եւս կան Նախականոն Գիրքերու մասեր՝ որոնք Երկրորդականոն կը համարուին:

158.— ՊԱՐԱԿԱՆՈՒՆ ԳԻՐԳԵՐԸ.— Նոր Կտակարանի Պարականոն Գիրքերուն շարքը կը դասուին հետեւեալները.

- ա) Հանդիստն Յովհաննու
- բ) Երրորդ Թուղթ Պողոսի առ Կորնթացիս, Կորնթացւոց՝ առ Պողոս Թուղթով միասին:

Առաջինը կը կարդանք Եկեղեցւոյ մէջ, իսկ երկրորդին ընթերցումը կ'երեւի թէ հղած է տեղ մը, բայց ոչ ընդհանուր եւ հաստատուն կերպով:

Նոր Կտակարանի պրականութեան հետ առնչութիւն ունեցող բազմաթիւ գիրքեր կան, որոնք յաճախ գտնչիկ բովանդակութիւն մը ունին, թէեւ ինչ ինչ մասերով կըր-

նան գաղափար մը տալ ժամանակի դանդաւաններուն մտայնութեան: Առոնք են Տաբականոն կոչումները, զորս Եկեղեցին բոլորովին կը մերժէ: Անոնք են.

ա) Գիրք Մանկութեան կամ Տղայութեան Յիսուսի:

- բ) Տօն Մարիամու:
- գ) Աւետարան Հրէից կամ Նազովրեցւոց, որ բաւական կը նմանի Մատթէոսի Աւետարանին եւ այդ պատճառաւ երբեմն կը յիշատակուի Եկեղեցւոյ Հայրերէն:

դ) Աւետարանք Երկոտասան Առաքելոց, որոնք առանձնապէս առաքելոց անուններով կը յիշուին, ինչպէս.

- 1) Աւետարան Թովմայի
- 2) Թուղթ Թադէոսի
- 3) Աւետարան Բարթողիմէոսի
- 4) Աւետարան Մատթայի
- 5) Քարոզութիւն Պետրոսի
- 6) Բանք Յուստոսի
- 7) Ընթերցուած Յակոբայ
- 8) Աւետարան Եփեսացւոց
- 9) Աւետարան Նիկոմիդոսի
- 10) Աւետարան Բասիլիդեայ
- 11) Աւետարան Ապոկէսի

Այս Տարականոն Գիրքերը իրարու նմանող բազմաթիւ մասեր ունին իրենց մէջ, այնպէս որ կարծողներ եղած են թէ միեւնոյն աղբիւրէ մը ծագած են բոլորը, եւ թէ վաւերական շլիկելով, ամէն ոք ազատութեամբ վերաբերուած է անոնց հետ եւ փոփոխութիւններ մուծած ու դանդաղ տնունդներով կոչած:

Կան կորդ մը ուրիշ գիրքեր եւս, զորս ոմանք ուզած են երբեմն Տարականոններուն մէջ դնել, մինչդեռ անոնք ոչ թէ էպպէս մասերն են Աստուածաշունչ Գրոց, այլ՝ հին ժամանակաց վերաբերեալ պրոֆիւններ, զորս պէտք է ընդունիլ իբրեւ աւանդութեան աղբիւրներ եւ հաւաքմունք, բայց բնաւ իրբեւ ներշնչուած պրուածքներ:

Այսպիսիներ են.

- 1) Կանոնք Առաքելականք
- 2) Կանոնք Թադէոս Առաքելոյ
- 3) Աղերս Եւթաղի

4) Գիրք Դիսնեյսիսի Արիստագացույ
5) Թուղթ Կղեմայ Հայրապետի, ետլին:
Այստեղ միայն կանոնի մէջ եղած Գիրքն...
բուն եւ կանոնէ դուրս եղածներուն անուն...
ները յիշեցինք: Առաջիններու վաւերական...
նութեան եւ միւսներու անվաւերութեան ա...
պացուցութիւնը կը պատկանի Աստուածա...
բանութեան այն մասին, որ կը կուշուի Քրիս...
նաբանութիւնը Սուրբ Գրքը:

159- ԻՆՁՊԷՍ ԿԸ ԲԱՏԱՏՐՈՒԻՍ. ԳՐՈՑ
ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՆՁԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. Սուրբ
Դիւրբ Աստուածաշունչ կը կուշուի, սրով-
հետեւ թէ եկեղեցւոյ ըմբռնման եւ թէ քր-
իստոնէական ընդհանուր կարծեաց համա-
ձայն՝ անիկա Աստուածային արգելքութեամբ
կամ Ս. Հոգւոյն ներշնչութեամբ գրուած է:

Այս տեսութեան, իր խորքին մէջ, հա-
մաձայն են բոլոր եկեղեցիներու աստուա-
ծարաններ, եւ տարակարծութիւններ միայն
կան աստուածաշնչականութեան պայմանին
կամ կերպին, աւելի ճիշդ՝ գաղափարին
բացատրութեան տեսակետով:

Ամենէն արժանաւոր կարծիքն է այն,
որ կ'ընդունի թէ Ս. Գիրքին մէջ ամէն բան՝
իմաստ, ներշնչութիւն, խօսք, քառ՝ Աս-
տուծմէ թելագործած է, եւ թէ հեղինակն...
ըր գործիքներ են պարզապէս Աստուծոյ
ձեռքին, ինչպէս գրիչը՝ գրողին ձեռքին
մէջ:

Երկրորդ կարծիքին համեմատ, աստուա-
ծաշնչականութիւնը աւելի բան չէ եթէ ոչ
Աստուծոյ առնթրականութիւնը, որով

մատենագրին կը թելագործին իմաստներ եւ
նշանակութիւններ, իրեն ձեռքով միայն
բառերուն բնորոշութեան նիւթական գործը:

Ըստ երրորդ կարծիքի մը, աստուածա-
շնչականութիւնը բացառական առնթրեալ...
կայութիւնն է Աստուծոյ, որպէսզի մատե-
նագիրը չսխալի իր արտայայտած իմաստ-
ներուն եւ այդ իմաստները կաղմելու հա-
մար զործածած խօսքերուն ու բառերուն
բնորոշութեան մէջ:

Ըստ չորրորդ կարծիքի մը, աստուածա-
շնչականութիւնը Աստուծոյ բացառական
նշանակութիւնն է յոկ, որուն շնորհիւ
հեղինակները կը գործաշնչան իմաստի յայտ-
նի եւ իրական սխալներէ, նոյնիսկ եթէ բա-
ռերու ճշտութեամբ պատահական
թելութիւններէ զերծ չմնան:

Ըստ հինգերորդ կարծիքի մը, աստուա-
ծաշնչականութիւնը Աստուծոյ միկայութիւնն է,
հաստատող՝ թէ արբազիր հեղի-
նակին անձնական եւ սեփական գործողու-
թեամբ գրուածները ճշմարիտ են ուղիղ են:

Վեցերորդ կարծիքը այն է, որ կ'ընդունի
թէ աստուածաշնչականութիւնը Աստուծոյ
մէջ յայտնուած ճշմարտութիւններուն՝ պար-
զօրէն եւ մարդկօրէն զրեւն ու աւանդելն է:

Վերջին կարծիքն այն է, որ կ'ընդունի
աստուածաշնչականութիւնը պարզօրէն հո-
մանիւն է աստուածութեան կամ ճշմարտու-
թեան. այսինքն թէ արբազիր հեղինակը չէ
զրաժ ստութիւն կամ սխալանք, նոյնիսկ
եթէ գրական ձեռնարկութեան մէջ թելութիւններ
զործած ըլլայ:

(Շար. 6)

ՄԱՐԿԱՐԿԱՆ ԲԱՐԵՏԱՆԻՍ. ՈՐՄԱՆԵԱՆ